

LANDGOED BAEST DE PAREL VAN HET GROENE WOUD

DOOR RONALD VAN IMMERSEEL & NINA WIJSBEK

HET BRABANTSE LANDGOED BAEST LIGT IN DE MEIJERIJ VAN DEN BOSCH, IN DE GEMEENTE OIRSCHOT, EN IS PARTICULIER BEZIT. DEZE ONBEKENDE PAREL VORMT EEN OASE VAN RUST, CULTUUR EN NATUUR IN DE DRIEHOEK DEN BOSCH-EINDHOVEN-TILBURG. HET LANDGOED WORDT DOORSNEDEN DOOR DE KRONKELENDE FRAAIE EN NIMMER GEKANALISEERDE GROOTE EN KLEINE BEERZE.

Het huidige Huis te Baest stamt uit het begin van de zestiende eeuw, maar is in latere fasen in classicistische stijl vernieuwd en uitgebreid met een achterhuis. Baest is sinds 1999 in het rijksmonumentenregister ingeschreven als complex historische buitenplaats. Ook de fraaie en uitgestrekte tuin- en parkaanleg met een omvang van 262 hectare behoort tot het rijksmonument en is beroemd om zijn vele oude en majestueuze eiken waarvan de oudste uit 1525 stamt.

De eigenaar van Landgoed Baest heeft Stichting In Arcadië in 2012 gevraagd

historisch onderzoek naar dit bijzondere landgoed te verrichten. Op basis van dit onderzoek is een beheerplan opgesteld voor de historische tuin- en parkaanleg. Het onderzoek heeft veel nieuwe inzichten in de geschiedenis van Landgoed Baest opgeleverd.

*Baest was
geliefd bij de
Tongerlose abten*

Abdijlandgoed

De geschiedenis van Landgoed Baest voert ver terug in de tijd. In 1267 bevestigt hertogin Aleidis van Brabant de abdij van Berne in “alle recht dat zij hadden in het bos van Baest”. In de veertiende eeuw komt Baest in bezit van de abdij van Tongerlo. Het oudste in cultuur gebrachte gebied van Baest zal zonder twijfel het esakkercomplex aan de zuidwestelijke zijde zijn geweest met zijn middeleeuwse blokvormige onregelmatige verkaveling aan de rand van de Baesterhoeven: een esdorp. Het akkercomplex is aan de

Boven: Huis Baest vanuit het zuidwesten gezien, foto P. Verhoeff, Stichting In Arcadië, 2012

Links: De voorgevel van Huis Baest en de voortuin vanuit het westen, foto P. Verhoeff, Stichting In Arcadië, 2012

zuid- en westzijde nog omgeven door een middeleeuwse wal die moest voorkomen dat de akkers overstoven zouden worden door het stuifzand en tevens als wild- en veekering diende tegen het vee dat op de heide werd geweid. De boerderijen nabij het herenhuis vormen de kern van de Baesterhoeven.

Baest was geliefd bij de Tongerlose abten en de kloosterhoeve diende hen tevens als buitenverblijf/jachthuis. Zo'n uithof was soms voorzien van een versterkte en soms omgrachte stenen opslagplaats, een spicarium of spieker geheten, waar dat deel van

de oogst werd opgeslagen dat de eigenaar als pachtsom in natura toekwam. Tot ver in de achttiende eeuw wordt het herenhuis in akten omschreven als 'de spiecker'. Uit onderzoek is bovendien gebleken dat voor de fundering van het huidige Huis te Baest gebruik is gemaakt van een oudere circa 150 centimeter dikke fundering van een vierkant onderkelderd gebouw. Mogelijk kunnen we hierin de spieker annex herenkamer herkennen.

Van abdijgoed tot particulier bezit

In 1559 vindt de kerkelijke herindeling

van de Nederlanden plaats in drie kerkprovincies: Mechelen, Kamerijk en Utrecht met in totaal 18 bisdommen. Bij de oprichting van de nieuwe bisdommen wordt vastgelegd dat Baest wordt toegewezen aan de bisschop van Den Bosch. Na langdurige rechtszaken van de Tongerlose abdij kan de bisschop uiteindelijk vanaf 1590 volledig beschikken over Landgoed Baest en het gebruiken als zijn buitenverblijf.

De Bossche bisschoppen behouden Baest gedurende de Nederlandse Opstand (1568-1648). Pas na de Vrede van Munster

Detail uit een van de aantekeningenboekjes van jhr. Paulus Emanuel de la Court.

Detail uit een van de aantekeningenboekjes van jhr. Paulus Emanuel de la Court.	
1790	Langs de Grovier in elg Aldon 2 en la Van Jauci 313
1799	De twee beken achter de masthoeven en de 3 rijn. Duesen van de gijftbank. Het wasfen d'eght 286
1799	De twee beken de boft van de teftelboven twerfijft de beide beken, velen het d'eght l'eght 1220 in Maite, was. voort. 399
1799	deftel. de Beuken de Maite l'eght. 16
1799	in het d'eght d'eght, ende de celt. krom. 20
1800	de d'eght d'eght, velen het d'eght d'eght 729 953
1801	de d'eght d'eght, velen het d'eght d'eght 116

Detail uit een van de aantekeningenboekjes van jhr. Paulus Emanuel de la Court. Paulus hield nauwgezet aantekeningen bij van het aantal geplante bomen, de soort, de plek en hun groei op landgoed Baest. Familiearchief van de Mortel-de la Court in Brabants Historisch Informatie Centrum, den Bosch.

Links: Kaart van landgoed Baest, kopie uit 1749 naar het origineel uit 1661, coll. Landgoed Baest

“ik ben dagelijksch bezig met meeten en passen om die schoone dreeven aan te leggen”

In 1648 worden de Bossche kerkelijke goederen gesecculariseerd en onder toezicht van de Raad van State gesteld. De Raad van State stelt Pieter Schuyt van Walhorn, oud president-schepen van den Bosch (?-1666) aan als rentmeester. In 1659 koopt hij, samen met de Bossche oud president-schepen en raad Johan Gans, heer van Bommene en Blois, Landgoed Baest met twee boerderijen en de “steenen huijsinge genoemd den Spijcker”.

In deze periode staat vrijwel het gehele landgoed in dienst van beide boerderijen; akkers op de hoger gelegen es ten zuiden van het Huis te Baest, hooiland en weide op de natte gronden en veenweiden langs de Beerze en de heide voor het vee. Johannes van Bommel en Maria Vercamp

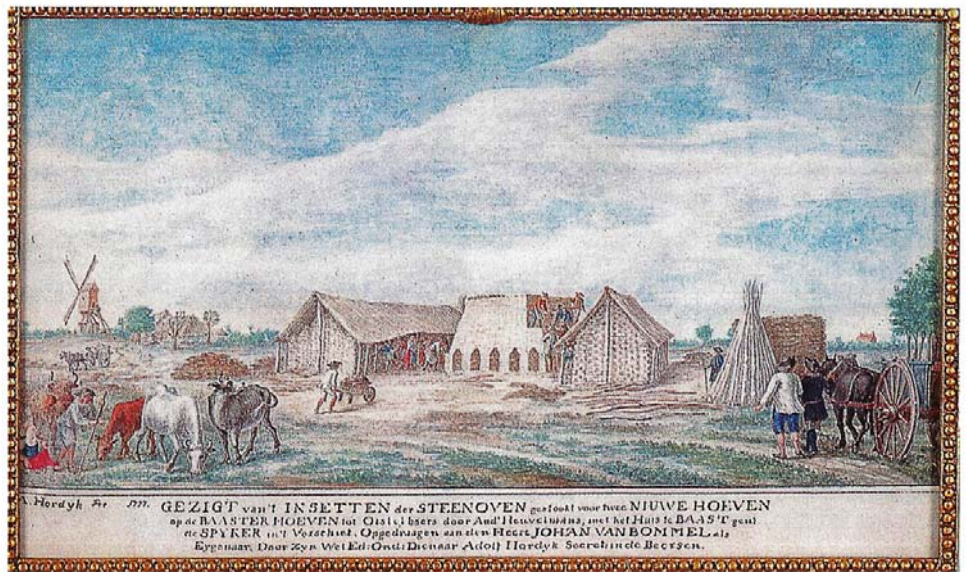
Op 29 maart 1669 verkoopt Johan Gans zijn helft van Landgoed Baest aan Anna Stas, weduwe van Pieter Schuyt van Walhorn. Via haar vererft Landgoed Baest op haar dochter Maria Schuyt van Walhorn (1651-1739). Door haar huwelijk met Johan Hendrik van der Does (1672-1744), heer van Vught en Cromvoirt, komt het landgoed in handen van het geslacht Van der Does. Na ruim 100 jaar vererving binnen deze familie wordt Landgoed Baest in 1774 verkocht aan Johannes Baptiste Henricus Josephus van Bommel (1731-1783), een vooraanstaand katholiek regent. Van Bommel koopt “de heere Huijsinge genaamd den Spijcker met zijn Hoven (...) met de Twee Considerabele groote daarbij gehorende Hoeven Lands van

Ouds genaamd de Baaster of Bisschops Hoeven (...) Voorts met zijn opgaande boomen en houtgewassen, plantagiën en verdere toebehooren”. Van Bommel laat in 1780 de monumentale Torendreef aanleggen achter het huis ter ontginning van de Schuilendonkense heide. De laan is tevens een zichtas gericht op de basiliek Sint Pieterskerk van Oirschot, wat de naam Torendreef verklaart. Tevens breidt Johannes het aantal boerderijen uit van twee naar vier: de Beukehoef, de Baesterhoef/Eikehoef, de Masthoeve en Lindehoef. Voor de bouw van de Masthoeve en Lindehoef laat hij in 1777 een steenoven bouwen op Baest.

Jonkheer Paulus Emanuel de la Court

Vanaf 1794 neemt Johannes' schoonzoon Paulus de la Court (1760-1848) het beheer van Landgoed Baest op zich. Paulus is zeer geïnteresseerd in landbouw en

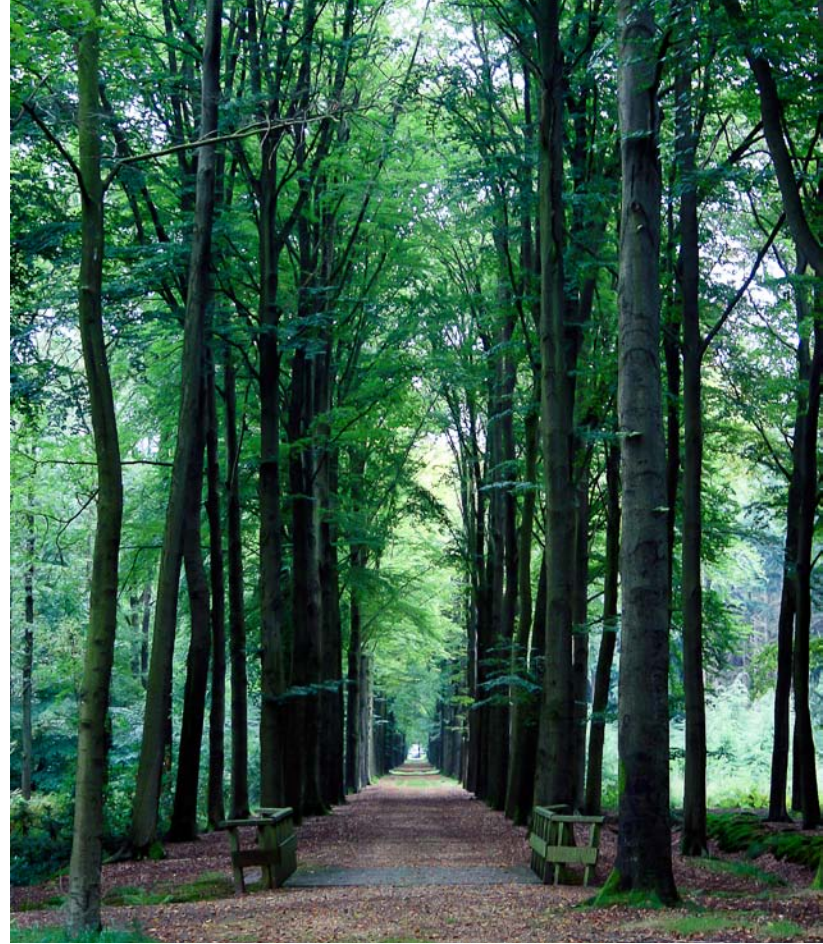
bosbouw. In 1799 wordt hij benoemd tot honorair erelid van de Maatschappij van Landbouw, later tot lid en president van de Commissie van Landbouw in Brabant en in 1807 tot landdrost van Brabant. Zijn persoonlijke interesse blijkt onder andere uit een inzending van hem getiteld *Plan ter algemeene ontginning en vruchtbaarmaking dier uitgestrekte strecken van woestliggende landen naar aanleiding van een prijsvraag van de Bataafse Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem*. Op Baest brengt Paulus zijn theorieën in de praktijk waarbij hij niet vergeet dat de bosaanplant niet alleen nuttig moet zijn, maar tegelijkertijd ook aangenaam mag wezen. Zo schrijft hij over de ontginningen in 1835 aan zoon Leopoldus “ik ben dagelijksch bezig met meeten en passen om die schoone dreeven aan te leggen”. Alleen al tussen 1800 en 1810 worden 99.338 dennen geplant.

De steenoven waarin de bakstenen voor de Mastehoef en Lindehoef werden gebakken, coll. Huis Baest Links op de achtergrond nabij de molen is Huis Baest afgebeeld. Aquarel uit 1771 door Adolf Hordijk. Coll. Landgoed Baest.

Beneden: De zeer gedetailleerde en nauwkeurige kaart van het “Huis te Baest met desselfs onderhorige hoeven, bosschen en landerijen” uit 1818, coll. Landgoed Baest

Links: De omstreeks 1780 aangelegde Torendreef gericht op de basiliek van Oirschot in 1915, coll. Stichting In Arcadië

Rechts: De Torendreef richting het huis, foto P. Verhoeff, Stichting In Arcadië, 2012

Net als zijn voorvaderen is Leopoldus vernieuwend in zijn landgoedbeheer

Paulus experimenteert ook met nieuwe boomsoorten, geschikt voor de schrale heideontginningen. Via zijn Haagse contacten krijgt hij zaden toegestuurd. In 1804 schrijft Jan Kops, de latere hoogleraar landhuishoudkunde in Wageningen, aan Paulus dat de “Raad van Binnenlandsche zaken, getracht hebbende eenige Economische Heesters en Boomgewassen uit die gedeelte van Noord-Amerika, welke het meest met onze luchtstreek overeenkomen, op onze bodem overtebrengen”. De la Court was een van de geselecteerde “Eigenaars van Gronden en Hofsteden, welke een bekwame gelegenheid hebben, deze Zaden op te kweeken”. Dat Paulus als voorloper zeer vernieuwend bezig was op Baest mag blijken uit de aanplant van de Amerikaanse eik. Deze wordt in Nederland als nieuwe soort geïntroduceerd in 1825. In 1826 worden op Baest de “eerste Amerikaansche eikels in gezaaid” en

enkele jaren later uitgepoot als bijzonderheid op markante plaatsen.

Jonkheer Leopoldus de la Court

Na de dood van Paulus in 1848 komt Baest in bezit van zijn zoon Leopoldus (1795-1865) gehuwd met jonkvrouw Julia M.C. van Halfwassenaer van Onsenoort (1807-1892). Ook Leopoldus heeft zich zeer actief met de uitbreiding van en innovatie op Landgoed Baest beziggehouden. Naar aanleiding van zijn overlijden schrijft zoon Willem “Wat de edele man voor deze goederen gedaan heeft kan niemand beseffen. Hij was de aanlegger der uitmuntende watervelden, van een menigte mastbosschen (...) enz.. Alle zijne moeite en zorgen besteedde hij aan zijne geliefkoosde Baesterhoeven”.

Leopoldus is verantwoordelijk voor de vergroting van het herenhuis naar zijn huidige uiterlijk door de Bossche

architect J.J.H. Bolsius (1824-1914). Bolsius is in 1852 betrokken bij de restauratie van de Sint Jan in Den Bosch en bouwt onder andere in 1853 in Schijndel het landhuis de Denneboom. Hij ontwerpt in 1854 het achterhuis en geeft het zestiende-eeuwse voorhuis de leien dakbedekking in plaats van rode pannen. Bij de bouw van het achterhuis in 1854 wordt tevens de omgrachting gedempt. Een deel van de gracht aan de achterzijde van het huis wordt vergraven tot de huidige vijfverpartij in landschapsstijl.

Watervelden en bomen uit Arcadië

Net als zijn voorvaderen is Leopoldus vernieuwend in zijn landgoedbeheer. In 1848 begint hij met het aanleggen van zogenoemde ‘watervelden’ of vloeiveiden op Baest. Naar eigen zeggen brengt “Het onder water zetten wel is waar geen vet op de weiden gelijk de mistspeciën maar het kost ook weinig en als men het water tot in het begin van april er op laat staan dan gaat de heide en mos gewis weg”.

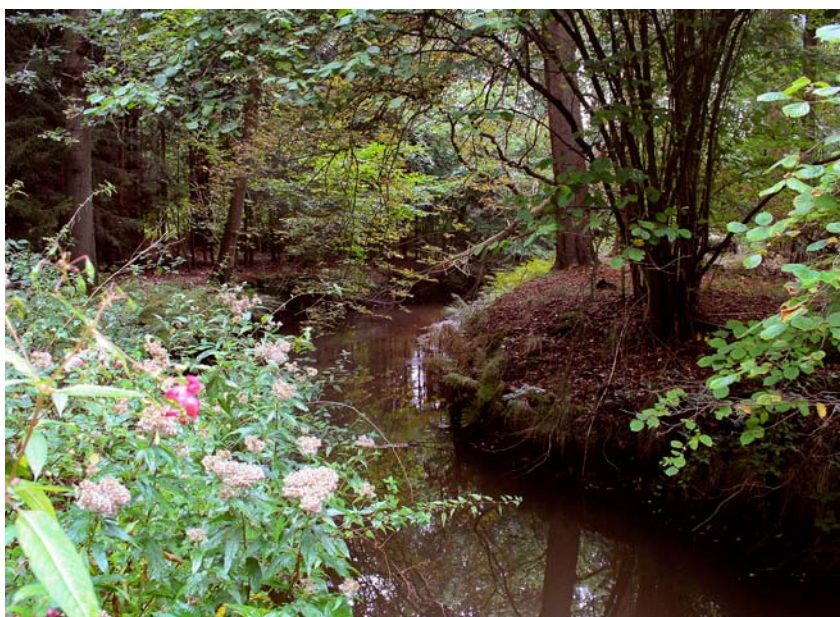
Net als zijn vader experimenteert Leopoldus met nieuwe soorten, zoals in 1861 met de aanplant van abies Reginae

De kern wordt gevormd door het huis met zijn fraaie tuinaanleg en daaromheen het uitgestrekte bospark

Amaliae. De abies Reginae Amaliae was in 1859 als nieuwe soort ontdekt in het Griekse Arcadië. Deze zou als “soort vooral geschikt zijn tot het ontginnen van heidegronden, dewijl men spoediger door de groote weldadigheid der takken en dien ten gevolge meerderen afval der naalden spoediger tot verbetering zoude komen”.

Belangrijkste Instructies

In verschillende geschriften heeft Leopoldus zijn visie op het beheer van Landgoed Baest verwoord. Uit alle stukken blijkt dat in de kern ervan alles wordt bepaald door een goed waterbeheer en de bosbouw. In zijn *Belangrijkste Instructies* die hij in 1849 schrijft voor zijn eigen vrouw en kinderen, verwoordt hij het als volgt: “Zorg toch altoos dat de rioolen en buizen goed open zijn en dat de slooten goed geveegd zijn, want hiervan hangt veel af (...) zet op kwaden grond mast en op goeden grond of origineelen broekgrond eikenhout en zorgt dat het boven alle water verheeven is”. Leopold schrijft in 1850 over de exploitatie dat “hout en schors voor het principaalste gehouden moet worden en de boerderij maar een appendix is”. Dit wordt bevestigd door de revenuen van het verkochte “hakhout, schaarhout, geblekte eiken, rabouw (boomvruchten in dit geval eikels), allerlei hout, droge mutsaars, masten, boomschors, heg-schors, talhout, wijnkoop, eikenhout en walhout” die de opbrengsten van de boerderij ruimschoots overstijgen.

Boven: De moestuin, foto P. Verhoeff, Stichting In Arcadië, 2012

Foto beneden: De sterk meanderende Groote Beerze die kilometerslang door het park en landgoed stroomt, foto P. Verhoeff, Stichting In Arcadië, 2012

Jonkheren Emanuel en Arnold de la Court

In de periode 1865-1912 zijn het jonkheer Willem de la Court en zijn moeder die Baest verder uitbreiden. Na de dood van Willem in 1913 vererft Landgoed Baest op zijn beide neven: de broers Arnold J.M.W.F.B.G. de la Court (1875-1932) en Emanuel M.J.F.L.G. (1885-1917). Het beheer van het landgoed onder

Emanuel en Arnold is, net als onder hun voorouders, een bosbouwkundig beheer. In de periode rond 1900, waarin steeds meer waarde wordt gehecht aan de schoonheid van oude bomen, leidt dit soms tot felle disputen. Een liefhebber van natuurschoon schrijft onder het pseudoniem L. in 1915 onder de kop ‘Dreigende verwoesting van een Noord-Brabantsch Landgoed’ in het tijdschrift

De in 1771 gebouwde Lindehoef, een van de vier boerderijen in de kern van het landgoed, foto P. Verhoeff, Stichting In Arcadië, 2012

De Mariabrug over de Grootte Beerze en het Huis te Baest omstreeks 1920 vanuit het noordoosten gezien. Foto Museum De Vier Quartieren Oirschot, coll. Piet Bogmans

Buiten: “de Baesterhoeve is niet meer het mooie landgoed van een vijftiental jaren geleden, met zijn dichte pracht van zware eiken en statig naalddhout, waartusschen de schilderachtige breede beek de Beerze kronkelde (...) In de eerste jaren dezer eeuw is de toenmalige eigenaar begonnen op grote schaal te kappen; weldra vielen prachtige boschpartijen onder den bijl van den hothakker. (...) Als op dezelfde wijze met hakken wordt voortgegaan (...) zal binnen weinige jaren het landgoed alle schoonheid verloren hebben. Nog valt er veel zwaar hout te bewonderen (...) maar weldra zal ook hier de bijl zijn

vernietend werk doen en een der mooiste plekjes van Noord-Brabant maken tot een kale vlakte zonder eenige bekooring.” Arnold en Emanuel reageren twee weken later afgemeten in een ingezonden brief: “Ons woord is zeker even goed als dat van den onbekende, die zijn naam tot L. afkort. Tegenover zijne beweringen plaatsen wij dan eene volstrekte ontkenning, met voldoening constateerende dat kenners van ons landgoed tevens kenners van boschbouw die beweringen schouder-ophalend voorbijgaan. L’s misplaatst protest laat ons koud. Zoo-genaamde “vrienden der natuur” mogen hem bijvallen. Wij zullen hen laten uitkrijtschen.”

Jan B.V.M.J. van de Mortel

Na de dood in 1932 van Arnold, de langstlevende van de beide kinderloos gebleven broers, vererft Landgoed Baest op Jan B.V.M.J. van de Mortel (1897-1962), zoon van Arnoldus zuster Cecilia M.J.P.J. de la Court (1876-1965). Een van de nieuwe

toevoegingen aan de parkaanleg in de eerste helft van de twintigste eeuw is de Theresiakapel. De Theresiakapel wordt in 1938 gebouwd na een vier jaar eerder gedane belofte van Johannes H.J. van de Mortel (1871-1941) om een kapel te zullen bouwen als zijn enige kleinzoon Jan Hein van de Mortel zou mogen genezen van een levensbedreigende bacteriële bloedvergiftiging. Uiteindelijk bouwt Jan Heins vader, de Noordwijkse burgemeester Jan van de Mortel, de kapel in 1937. Hij krijgt de vorm van een miniatuurlandhuis met een rietgedekte wolfskap. De devotiekapel moest voor iedereen toegankelijk zijn en staan op een plaats die over de velden uitzag op de kerk van Oostelbeers. In zijn dagboek schrijft Jan “Op 2 October werd de H. Theresia kapel ingewijd, door Pap beloofd voor de genezing van een gevaarlijke ziekte van Jan Hein in 1934. Het is een mooi kapelleke dat erg vreedzaam en rustiek ligt a/d Fransche Baan bij den Dikken beuk.”

De Theresiakapel, 2013, foto Renske de Graaf, Landgoed Baest.

Links: Het negentiende-eeuwse koetshuis aan de Toegangsdreef, foto P. Verhoeff, Stichting In Arcadië, 2012

Baest ligt in september in de vuurlinie, maar wordt op 3 oktober 1944 bevrijd

De oorlogsjaren

Gedurende de oorlogsjaren ligt Baest twee keer in de vuurlinie. De eerste keer, in 1940, blijven de gebouwen redelijk buiten schot. Grote schade ontstaat echter door het opblazen van alle bruggen over de Kleine en Grote Beerze door het Nederlandse genie in de hoop de opmars van de Duitsers te vertragen. Bosbaas Van der Elzen schrijft hierover aan Van de Mortel “Het begon hier zaterdag met al de bruggen te laten springen zowel de bruggen over de kleine stroom als over de groote. (...)”

Baest ligt in september in de vuurlinie, maar wordt op 3 oktober 1944 bevrijd. Ondanks zo'n 2000 inslagen in de tweede helft van september op het landgoed, waarbij veel van de beschietingen gericht zijn op het huis, omdat terecht vermoed wordt dat de Duitsers hier een hoofdkwartier hebben, blijft het Huis te Baest wonderwel relatief onbeschadigd. Het wordt tijdens de beschietingen beschermd door de achttiende-eeuwse eiken die het als trouwe wachters omringen.

Jan Hein Lodewijk van de Mortel 1962-heden

Na het overlijden van Jan van de Mortel in 1962 komt Landgoed Baest onder beheer van zijn zoon, Jan Hein van de Mortel. Tussen 1970 en 1984 vindt een grootschalige restauratiecampagne van de verschillende monumentale opstallen op het landgoed plaats onder leiding van restauratiearchitect Jan Weijts. Aansluitend hierop worden in 1983 plannen gemaakt voor de directe omgeving van het huis (circa 6 hectare) inclusief de moestuin, zwembijver en de oude plantage aan de Masthoefzijde van de Beerse. Deels betreft het een renovatie van de bestaande tuin- en parkaanleg en deels een nieuw ontwerp voor de voortuin. Dit plan is vervolgens door de eigenaar in samenwerking met tuinarchitect Chris Willem Slager aangepast. Het resultaat is in 1989 bekroond met de Nationale Tuinenprijs. In de jaren hierna is onder Jan Hein van de Mortel gewerkt aan de omvangrijke restauratie van de lanen op het landgoed.

Tot slot

Het zorgvuldige beheer van en de zorg voor Baest door één familie gedurende 250 jaar, maakt het landgoed tot de parel van het Groene Woud. De kern wordt gevormd door het huis met zijn fraaie tuinaanleg en daaromheen het uitgestrekte bospark met geometrisch lanenstelsel en paden in landschapsstijl waar de tijd soms lijkt stil te staan. Het beeld dat P. Th. Van Es in 1919 geeft in zijn *Geïllustreerde gids voor Oirschot en omgeving* is ook 100 jaar later nog actueel: “te midden van het uitgestrekte prachtige woud, bekend onder den naam van het „la Courtebosch”. Statige, hemelhooge dennen, forsche, breed gekroonde eiken, zware groene en roode beuken, slank oprijzende popels en immer wuivende canada's, zoet geurende linden en breed getakte olmen en planten wisselen hier elkander af. Overal onder het hoog geboomte een groote verscheidenheid van allerlei heesters die in een mengeling van geuren en kleuren U den rijkdom doen kennen van onze inlandsche Flora. Hier gaat ge door een laan van hoog opschietende lupinen, daar wordt uw oog geboeid door een bosschage van prachtig bloeiende rododendrons en telkens leidt uw wandelpad langs de in honderden grillige bochten voortsnellende beek, wier oevers met duizende gele Irissen en andere bloemgewassen omzoomd zijn.”